

ТРУД И СОЦИАЛНА СПРАВЕДЛИВОСТ

СОЦИАЛНО- ИКОНОМИЧЕСКИ БАРОМЕТЪР

Зелен растеж – митове и реалност

Даниела Пенкова
Ноември 2021

Постигането на екологична устойчивост е централното предизвикателство за човечеството през XXI век.

Хипотезата за отделянето на икономическия растеж от използването на ресурси изглежда силно компрометирана, ако не и очевидно нереалистична.

Европейският зелен пакт е план за запазване на икономическото статукво, а не за неговата трансформация.

ТРУД И СОЦИАЛНА СПРАВЕДЛИВОСТ

СОЦИАЛНО- ИКОНОМИЧЕСКИ БАРОМЕТЪР

Зелен растеж – митове и реалност

„Барикада“ е колектив от журналисти и анализатори, поддържащ онлайн портали на български, английски и румънски език. Изданията съществуват от 2016-та година и са съсредоточени върху новини, анализи и критика на властващия в последните десетилетия модел за пълно подчиняване на обществата на пропазарните политики, разкъсването на социалната тъкан и последствията от философията на егоизма и индивидуализма. Разчитайки на широка палитра от автори в център-лявото поле, „Барикада“ поставя в основата на своята работа проблемите с неравномерното разпределение на ползите от глобализацията и губещите от нея, изострените социални конфликти, посегателствата върху социалните и човешки права, нуждата от всеобщо, достъпно и качествено здравеопазване и образование, застрашително растящите неравенства по света и др.

Съдържание

	ВЪВЕДЕНИЕ	2
1.	ДЕКУПЛИРАНЕ, УСТОЙЧИВОСТ И ИКОНОМИЧЕСКИ РАСТЕЖ	4
2.	ЗЕЛЕН РАСТЕЖ – МИТ ИЛИ РЕАЛНОСТ	6
3.	ЕВРОПЕЙСКИЯТ ЗЕЛЕН ПАКТ	8
4.	ОТРИЦАТЕЛЕН РАСТЕЖ – ПРОБЛЕМ ИЛИ РЕШЕНИЕ	13
5.	ЗАКЛЮЧЕНИЕ	14
	Списък на фигури и таблици.....	15

ВЪВЕДЕНИЕ

Живеем в епоха, в която икономическите, екологичните и социалните кризи са се превърнали в част от ежедневието ни. Развитието на човешките общества е ограничено от една страна от екосистемата, в която те се изграждат, а от друга - от установените вътре в тях социални взаимоотношения. Идеологията на икономическия растеж, непризнаващ тези екологични и социални ограничения, застрашава самите основи на съвместното съществуване. Въпреки това, за представителите на двете големи икономически теории – доминиращата неокласическа и кейнсианската, - икономическият растеж продължава да бъде основен ориентир за благоденствието на обществото.

Но съвместим ли е икономическият растеж с устойчивостта? Преди почти половин век е публикуван

докладът „Границите на растежа“¹, защитаващ неортодоксалната теза, че трябва да се откажем от икономическия растеж в името на устойчивостта. Оттогава връзката между нарастването на Брутният вътрешен продукт и деградацията на околната среда остава в центъра на ожесточен политически дебат.

Дебатът се води между две основни идеи. Привържениците на така наречения „зелен растеж“ твърдят, че технологичният прогрес и структурните промени ще позволят на БВП да продължава да нараства, като същевременно се намалява използването на природни ресурси и замърсява-

¹ Meadows, D. H., Meadows, D. L., Jørgen Randers and William W. Behrens III (1972) *The Limits to Growth*. Достъпен на: <http://www.donellameadows.org/wp-content/userfiles/Limits-to-Growth-digital-scan-version.pdf>

нето на околната среда. На министерска среща на Организацията за икономическо сътрудничество и развитие от 29 юни 2009 г. е приета Декларация за зелен растеж². Официално България се присъединява към нея през август 2017 г. В декларацията държавите се ангажират да подпомагат зелените инвестиции, устойчивото използване на природните ресурси, нисковъглеродната инфраструктура, съхраняването на биоразнообразието и други мерки за зелен растеж. Очакванията са така да се постигне ефективност и производство на повече стоки и услуги при по-ниски екологични разходи.

От другата страна на дебата са привържениците на отрицателния растеж, които твърдо застават зад тезите на доклада „Границите на растежа“. Те смятат, че тъй като неограниченият икономически растеж е несъвместим с ограничената биосфера, за да се намали деградацията на околната среда е необходимо да се ограничи потреблението на най-богатите страни, което ще доведе до намаляването на БВП. През 1992 г. е публикувана първа актуализация на доклада, озаглавена „Отвъд границите“³, която твърди, че

капацитетът на планетата вече е надхвърлен. В началото на XXI век аналитичната система се разширява чрез добавяне на по-голямо количество актуализирани данни и по-модерни инструменти за изчисление. Въз основа на тях през 2004 г. е публикувана нова разработка, озаглавена „Границите на растежа: 30-годишна актуализация“⁴, която преизчислява и изцяло потвърждава предишните резултати.

В политическия дебат за момента надделява идеята за „зелен растеж“. В последното десетилетие в програмите на ООН, Европейския съюз и националните държави неизменно заляга целта за устойчиво развитие чрез премахването на корелацията между растежа на БВП и деградацията на околната среда. Ако зависимостта между тях е възможно да се преодолее, това би означавало, че безкрайният икономически растеж също е възможен. Целта на доклада е да докаже, че тази зависимост не може да се преодолее. Това се постига чрез критичен преглед на най-новите изследвания, отнасящи се до екологичните ефекти на реализирания до момента „зелен растеж“.

² Declaration on Green Growth, Adopted at the Meeting of the Council at Ministerial Level on 25 June 2009 [C/MIN(2009)5/ADD1/FINAL] Достъпен на: <https://www.oecd.org/env/44077822.pdf>

³ Meadows, D. H., Meadows, D. L., Randers, J. (1992) *Beyond the limits: Confronting Global Collapse, Envisioning a Sustainable Future*, Chelsea Green Pub Co.

⁴ Meadows, D. H., Meadows, D. L., Randers, J., (2004) *Limits to Growth: The 30-Year Update*

1

ДЕКУПЛИРАНЕ, УСТОЙЧИВОСТ И ИКОНОМИЧЕСКИ РАСТЕЖ

Икономическият растеж и деградацията на околната среда са две променливи в правопрпорционална зависимост – промяната на независимата променлива (растежа) води до промяната на зависимата (деградацията) в същата посока, като двете са свързани с определена константа. Декуплирането представлява промяна на константата във времето, което води до десинхронизация на тренда на двете променливи. Декуплирането може да бъде относително или абсолютно. При относителното променливите продължават да се движат в една и съща посока, но с различни скорости, докато при абсолютното декуплиране променливите се движат в противоположни посоки. Следователно, да се оцени дали и какво декуплиране е постигнато, означава да се оцени дали се е променила правопрпорционалната зависимост между двете променливи във времето. Декуплирането на икономическия растеж от деградацията на околната среда е основната цел за осъществяването на „зелен растеж“ и „устойчиво развитие“.⁵

Постигането на екологична устойчивост е централно предизвикателство на XXI век за човечеството. Под „екологична устойчивост“ в настоящия доклад ще разбираме ограничаване на използването на природните ресурси и опазването на околната среда за нуждите на бъдещите поколения. Устойчивото използване на природните ресурси изисква да се запази капацитетът на възобновяемите да се възобновяват, а що се отнася до невъзобновяемите ресурси – да се рециклират възможно повече, като същевременно се търсят технологични решения за заместването им с възобновяеми такива.

Икономическият растеж представлява годишната процентна промяна на Брутният вътрешен про-

дукт (БВП) и поради това носи неговите предимства и недостатъци. БВП измерва производството на стоки и услуги в икономиката. За първи път е използван като показател на икономическата активност през 1934 г. от Саймън Кузнец в доклад пред американския конгрес⁶. В същия доклад Кузнец включва точка, озаглавена „Употреба и злоупотреба с измерванията на националния доход“, в която предупреждава: „Икономическото благосъстояние не може да бъде адекватно измерено, освен ако не е известно индивидуалното разпределение на доходите. И нито едно измерване на доходите не може да оцени обратната страна на дохода, тоест доколко са интензивни и неприятни усилията, положени за получаването на дохода. Следователно благосъстоянието на една нация едва ли може да се подразбира от измерването на националния доход, както е дефиниран по-горе.“. Въпреки предупреждението на Кузнец, БВП често се разглежда като измерител на общественото благосъстояние.

В противовес на основната идея в доклада „Границите на растежа“ за съществуването на права зависимост между икономическия растеж и деградацията на околната среда, две десетилетия по-късно някои икономисти^{7,8} на базата на свои изследвания стигат до извода, че икономическият растеж би могъл да бъде обратно пропорционален на деградацията на природата. Според тях във фазата на индустриализацията икономическият растеж действително влошава състоянието на околната среда, но след пика на индустриализацията натискът върху природата отслабва, благодарение на откриването на нови технологии. Получава се обратна U-образна крива, наречена

⁵ Терминът „устойчиво развитие“ е по-широк от термина „зелен растеж“. „Зелен растеж“ означава икономически растеж, съчетан с опазване на околната среда, докато „устойчиво развитие“, освен тези два елемента, включва и социална справедливост. Някои автори използват двата термина като синоними.

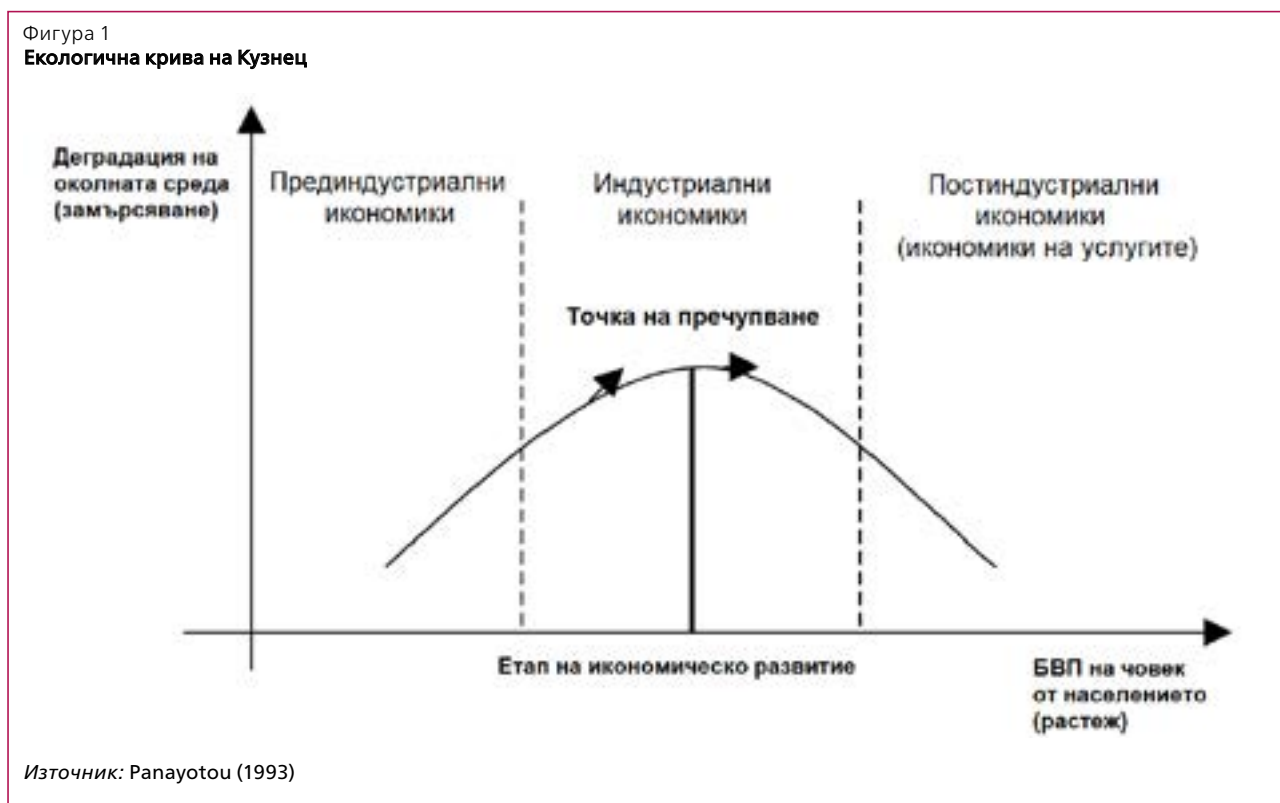
⁶ Kuznets, S. (1934) *National Income, 1929–1932* Достъпен на: <https://fraser.stlouisfed.org/title/national-income-1929-1932-971>

⁷ Grossman, G. M., Krueger, A. B. (1995) *Economic Growth and the Environment*. Q. J. Econ. 110, pp. 353–377. Достъпен на: <https://doi.org/10.2307/2118443>

⁸ Panayotou, T. (1993) *Empirical tests and policy analysis of environmental degradation at different stages of economic development* Достъпен на: <https://ideas.repec.org/p/ilo/lowps/992927783402676.html>

Екологична крива на Кузнец (ЕКК) (фигура 1). Тази теория оказва силно влияние върху бъдещите политики, тъй като приема, че едно общество може

да избегне екологичните кризи, а икономиката му да продължи да расте.

Програмата на ООН за околната среда нарича тази хипотеза „декупиране чрез узряване“⁹ (UNEP, 2014). Но хипотезата за „естествено“ декупиране така и не успява да се наложи в научните среди и постепенно отстъпва пред идеята, че декупирането може и трябва да се постигне чрез политически решения и действия.

С цел да се установи до каква степен е постигнато декупиране, в последните години са извършени редица научни изследвания. Именно те се разглеждат в доклад на Европейското бюро по окол-

на среда (ЕЕВ), озаглавен „Decoupling Debunked: Evidence and arguments against green growth as a sole strategy for sustainability“¹⁰ и публикуван на 9 юли 2019 г. Авторите на доклада стигат до извода, че до момента липсват солидни научни основи, потвърждаващи възможната реализация на зелен растеж. Според тях, растежът и устойчивостта са се доказали на практика като взаимноизключващи се концепции, а „зеленият растеж“ е оксиморон. В следващата част ще разгледаме емпиричните данни, използвани от авторите на въпросния доклад в защита на тяхната теза.

⁹ UNEP, (2014) *Decoupling 2 : technologies, opportunities and policy options*, Достъпен на: <https://eprints.qut.edu.au/72633/1/72633%28pub-fulltext%29.pdf>

¹⁰ Parrique, T., Barth, J., Briens, F., Spangenberg, J., Kraus-Polk, A. (2019). *Decoupling Debunked. Evidence and arguments against green growth as a sole strategy for sustainability*. European Environment Bureau EEB. Достъпен на: https://www.researchgate.net/publication/334453443_Decoupling_Debunked_Evidence_and_arguments_against_green_growth_as_a_sole_strategy_for_sustainability_A_study_edited_by_the_European_Environment_Bureau_EEB

2

ЗЕЛЕН РАСТЕЖ – МИТ ИЛИ РЕАЛНОСТ

Европейското бюро по околна среда¹¹ в доклада си „Decoupling Debunked“ анализира научните изследвания, посветени на измерването на постигнатото декуплиране между независимата променлива „икономически растеж“ и зависимата променлива „екологична устойчивост“. Авторите уточняват, че се съсредоточават върху икономическия растеж, измерен като увеличение на реалния БВП, а екологичната устойчивост включва два елемента – използвани количества природни ресурси (полезни изкопаеми, енергия и вода) и замърсяване на околната среда (парникови газове, земя, замърсяване на водите и загуба на биоразнообразие). Отчетеното в изследванията декуплиране се разглежда по седем различни показатели, които обуславят аналитичната рамка на доклада.

Таблица 1
Показатели за оценка на декуплирането между БВП и екологичната устойчивост

№	Показател	Алтернативи	
1.	Индикатори	Природни ресурси	Замърсяване на околната среда
2	Вид на индикатора	Териториален (производство)	Екологичен отпечатък (потребление)
3	Величина на декуплирането	Относително	Абсолютно
4	Мащаб	Локално	Глобално
5	Продължителност	Временно	Постоянно
6	Значимост	Недостатъчно	Достатъчно
7	Разпределение на усилията между бедни и богати страни	Неравенство	Равенство

Източник: Decoupling Debunked: Evidence and arguments against green growth as a sole strategy for sustainability, 2019

Авторите посочват, че за да се счита за успешно, е необходимо декуплирането да отговаря на няколко фундаментални условия – да бъде абсолютно,

глобално, постоянно, достатъчно значимо и бързо. В доклада са разгледани 99 научни изследвания, публикувани между 1994 г. и 2018 г. Емпиричните данни в тях обхващат различни периоди между 1870 г. и 2018 г. Имайки предвид, че почти всички се отнасят до богатите държави, изводите на доклада засягат основно тях. А те не са обнадеждащи: не са открити емпирични доказателства за наличието на декуплиране, което би могло да се определи като успешно. В повечето случаи не се наблюдава никакво декуплиране, а сред останалите най-често се открива относително декуплиране, което по същество означава, че околната среда продължава да деградира, макар и с по-бавни темпове отпреди. В случаите на абсолютно декуплиране, основно то бива временно и ограничено в пространството, отчетено само при използването на териториални показатели¹² или е свързано с конкретни локални, краткосрочни замърсители. Във всички случаи намаляването на натиска върху околната среда не отговаря на текущите цели на политиката в областта на екологията.

В последния раздел на доклада авторите изтъкват 7 причини, пораждащи силен скептицизъм относно възможността за декуплиране на икономическия растеж от деградацията на околната среда. Всяка от тях, взета поотделно, поставя под съмнение осъществимостта на „зелен растеж“. Разгледани заедно, хипотезата за декуплиране изглежда силно компрометирана, ако не и очевидно нереалистична. Седемте бариери пред зеления растеж са следните:

¹² Разглежданите изследвания показват, че редица европейски държави отчитат относително или абсолютно декуплиране, само когато се базират на териториални показатели – онези, които се отнасят до намаляване на ефектите върху околната среда в процеса на производството, извършвано на територията на въпросните държави. Когато обаче се разглежда екологичният отпечатък, който засича ефектите върху природата на базата на потреблението, резултатите са противоположни – трендът на екологичния отпечатък в богатите държави нараства. Това противоречие на резултатите се дължи на провежданата в последните десетилетия делокализация на производството към бедните страни, като същевременно богатите увеличават потреблението си.

1. Увеличаване на енергийните разходи

При добива на полезни изкопаеми първо се използват най-лесно достъпните от тях, както и най-евтините технологии. Добивът на останалите запаси се превръща в по-скъп процес по отношение на използваните материали, технологии и количество енергия, необходими за извличането им. От това следва увеличение на деградацията на околната среда на единица извлечени полезни изкопаеми.

2. Ефект на бумеранга

Повишаването на ефективността в производството на определени стоки често води до използването на спестените ресурси и пари за тяхното по-голямо потребление¹³ или до пренасочването им към потреблението на други стоки с по-голямо въздействие върху околната среда. Ефектът на бумеранга би могъл да генерира структурни промени в икономиката, които в крайна сметка да доведат до по-голямо потребление в абсолютни стойности – например, по-ефективните автомобили от гледна точка на горивото, допринасят за налагането на транспортна система, базирана на частни автомобили, за сметка на екологични алтернативи като обществен транспорт и велосипеди.

1. Изместване на проблемите

Технологичните решения на даден екологичен проблем могат да създадат нови и/или да изострят други проблеми. Например, производството на частни електрически автомобили увеличава потреблението на литий, мед и кобалт; производството на биогорива поражда безпокойство относно използването на земята; производството на ядрена енергия създава рискове относно съхранението на ядрени отпадъци.

4. Подценяване на въздействието на услугите

Третичният икономически сектор може да съществува само като надстройка на материалната икономика, а не на нейно място. Услугите имат значителен екологичен отпечатък, който често се добавя към този на стоките, вместо да го заменя.

5. Ограничен потенциал на рециклирането

В момента процентът на рециклиране е нисък и нараства твърде бавно, а процесът на рециклиране

все още изисква значително количество енергия и необработени суровини. Освен това, рециклирането не може да гарантира необходимите ресурси за разширяването на материалното производство.

6. Недостатъчни и неадекватни технологични промени

Тъй като трудът и капиталът са сравнително по-скъпи производствени фактори от природните ресурси, технологичните иновации на фирмите, които по презумпция се стремят към увеличение на печалбите, са насочени предимно към труда и капитала, а не към спестяването на природни ресурси. Стремелът към печалби също така стимулира увеличението на обема произведена продукция, което води до увеличение на използваните суровини в абсолютни стойности, както и до допълнително замърсяване. Технологичният прогрес не е достатъчно значим, доколкото не успява да замести нежеланите технологии, нито е достатъчно бърз, за да позволи значимо декуплиране.

7. Екстернализация на екологичните разходи

Обявеното от анализирания изследвания декуплиране се оказва само привидно, тъй като се дължи главно на екстернализацията на въздействието върху околната среда от страните с високи доходи към онези с ниски доходи. Ако вместо това се оценява екологичният отпечатък, ситуацията съвсем не е оптимистична. Нарастването на потреблението поставя под въпрос самата възможност за постигане на значително декуплиране.

Авторите на доклада стигат до извода, че зеленият растеж е по-скоро мит, отколкото реалност, тъй като не е подкрепен от емпиричните данни. Освен ако не се изложат адекватни и убедителни доказателства срещу всяка от гореспоменатите бариери пред устойчивото развитие, идеята за декуплиране ще остане илюзорна цел, чието постигане е невъзможно да бъде осъществено на практика. Преследването на тази цел би довело до загуба на ценно време и задълбочаване на проблемите, пред които са изправени околната среда и човечеството. Но ако е така, какво би могло да се направи?

¹³ През 1865 г. английският икономист Уилям Стенли Джевънс отбелязва в труда си „По въпроса за въглищата“, че колкото по-ефективно се използват въглищата, толкова по-големи количества от тях се изразходват. Този феномен се нарича „Парадокс на Джевънс“.

3

ЕВРОПЕЙСКИЯТ ЗЕЛЕН ПАКТ

Европа декларира своя стремеж да се превърне в първия неутрален по отношение на климата континент. За целта предложи да се реализира т.нар. Европейски зелен пакт, който представи по следния начин:

„Изменението на климата и влошаването на състоянието на околната среда са заплаха за самото съществуване на Европа и света. За да преодолеем тези предизвикателства, Европейският зелен пакт ще допринесе за превръщането на ЕС в модерна, ресурсно ефективна и конкурентоспособна икономика, при което:

1. към 2050 г. няма да има нетни емисии на парникови газове
2. икономическият растеж ще бъде отделен от използването на ресурси
3. нито един човек или регион няма да не бъде изоставен.

Разчитаме на Европейския зелен пакт и за възстановяването от пандемията от COVID-19. Една трета от инвестициите в размер на 1,8 трилиона евро по Плана за възстановяване NextGenerationEU и седемгодишният бюджет на ЕС ще се използват за финансиране на Европейския зелен пакт.“

Нека анализираме така поставените цели.

1. Към 2050 г. няма да има нетни емисии на парникови газове

„Нетни емисии“ са емисиите, които представляват разликата между произведените на дадената територия парникови газове и погълнатите газове от горите, селскостопанските култури и почвата. Когато произведените и погълнатите газове се равностойни, говорим за „нулеви нетни емисии“. За да постигнат тази цел, като първа стъпка 27-те страни от ЕС трябва до 2030 г. да намалят нетните емисии на парникови газове с 55% спрямо нивата от 1990 г. Към тази точка можем да отнесем три проблема:

Първо, намаляването на емисиите според Зеления пакт ще се отчита като **намаляване на емисиите в производството, а не в потреблението**. Това означа-

ва, че ако една държава измести производствените си мощности в чужбина, след което започне да внася продукцията на същите тези мощности, за да я потребява в страната, ще отчете спад на своите емисии, въпреки че емисиите, отделени при производството в чужбина ще бъдат същите (при една и съща техника на производство), а в допълнение ще се отделят и емисии за транспорт на въпросната продукция.

Вземането предвид само на производствените емисии на страните не е достатъчно за справяне с климатичната криза. В крайна сметка трябва да разгледаме моделите на потребление и да преценим дали те са в съответствие с устойчивото бъдеще за света. На практика това означава, че трябва да отчитаме и двете неща – емисиите от потреблението и емисиите от производството.

Но точното отчитане на емисиите от потреблението е истинско предизвикателство. То изисква проследяване още от мястото на произход на внесените продукти, често страни с по-малко строги регулации на емисиите, през цялата верига – от производството на суровините, използвани за производство на продукта, през собственото му производство, транспорта и дистрибуцията на едро, до търговеца на дребно. Необходими са огромни усилия и разходи на световно ниво за успешното проследяване на всички етапи на производство и търговия.

Второ, от глобална гледна точка политиката в областта на климата трябва да признае предимството на производството на стоки там, където те могат да бъдат произведени с по-ниски емисии. В противен случай съществува риск фирмите да се преместят в други (обикновено по-слабо развити) страни с по-малко строги регулации за изменението на климата и в резултат на това глобалните емисии на парникови газове се увеличават. Това е известно като **„изтичане на въглерод“**.¹⁴ В Зеления

¹⁴ *Climate explained: why countries don't count emissions from goods they import* (2020) <https://theconversation.com/climate-explained-why-countries-dont-count-emissions-from-goods-they-import-138604>

ния пакт не са включени намерения за борба с този феномен, който води до увеличаване на глобалните емисии, вместо до тяхното намаляване. Същевременно води до отчитане на намаляване на емисиите от страна на държавите с по-строги регулации, въпреки че същите впоследствие ще закупят продуктите на същите фирми, но произведени с повече емисии в държави с по-слаби регулации. Към увеличените по този начин емисии за производство, се добавят и допълнителни емисии, дължащи се на транспорта на съответните стоки към държавата-потребител. Проблемът с изтичането на въглерод не се разглежда от Зеления пакт, нещо повече – затягането на изискванията за намаляване на емисиите води до вграждането на допълнителни регулации в националните законодателства, които се превръщат в стимул за фирмите да изнесат производството си в държави с по-слаби регулации. В резултат от това, на глобално ниво емисиите се увеличават, въпреки отчитането на „постиженията“ на Европейския съюз в намаляването на собствените му емисии.

Христоматиен пример за изтичането на въглерод е циментовата индустрия в България. Циментовият сектор е един от секторите с най-високата интензивност на емисии в ЕС и е изложен на висок риск от изтичане на въглерод. Изтичането на въглерод под формата на внос се случва в България, въпреки факта, че българската циментова индустрия прилага най-добрите налични технологии с висока енергийна ефективност, висока степен на използване на алтернативни горива, като всичко това е в резултат на направени значителни инвестиции. Поради високия внос индустрията страда от ниска степен на използване на мощностите (по-малко от 50% като се изключва износьт) и бе принудена да затвори два от петте циментови завода в България (Вулкан цимент и Плевенски цимент). Европейската комисия е определила риска от изтичане на въглерод като изместване на продукция от ЕС към други страни с по-ниски амбиции за намаляване на емисиите или замяна на продукти от ЕС с по-интензивно въглероден внос. Този въпрос касае особено силно българския пазар на цимент, тъй като внасяният от трети страни цимент е силно въглеродно-интензивен (най-вече цимент СЕМ I с повече от 95% клинкер, който е въглеродно-интензивният компонент на цимента).¹⁵

2. Икономическият растеж ще бъде отделен от използването на ресурси

Тази цел всъщност означава осъществяване именно на „декуплирането“, което описахме. Както показват емпиричните данни в 99-те доклада, разглеждани и обобщени от Европейското бюро по околна среда, декуплирането е мит – емпирично доказано е противоречието между концепциите за икономически растеж и устойчивостта. Всички данни сочат, че е нужно да се откажем от едното – или от растежа, или от устойчивостта – за да постигнем другото. Възниква въпросът как ЕС смята да постигне една непостижима цел. Очевидно това е невъзможно, но тъй като се предвиждат финансови средства в името на тази цел, то трябва да се намери начин, за да се отчетат и желаните резултати. И това може да се постигне чрез методите, изтъкнати в доклада на Европейското бюро по околна среда:

- Редица европейски държави отчитат относително или абсолютно декуплиране, само когато се базират на териториални показатели – онези, които се отнасят до намаляване на ефектите върху околната среда в процеса на производството, извършвано на територията на въпросните държави. Когато обаче се разглежда екологичният отпечатък, който засича ефектите върху природата на базата на потреблението, резултатите са различни.
- Това противоречие на резултатите се дължи на провежданата в последните десетилетия делокализация на производството към бедните страни, като същевременно богатите увеличават потреблението си.

3. Нито един човек или регион няма да бъде изоставен

Окончателният интегриран Национален план на България в областта на енергетиката и климата (НПЕК)¹⁶ е разработен така, че да се постигне (заедно с допълнителни мерки, определени в плана) целта на държавата за 2030 г. според амбициите на Европейския зелен пакт. В нито един раздел от разработения Национален план не се обръща достатъчно внимание на въпроса как да се постигне справедлив преход към неутрална по отношение на климата икономика, като социално-икономическото въздействие не е ясно определено.¹⁷ Няколко проблема заслужават специално внимание:

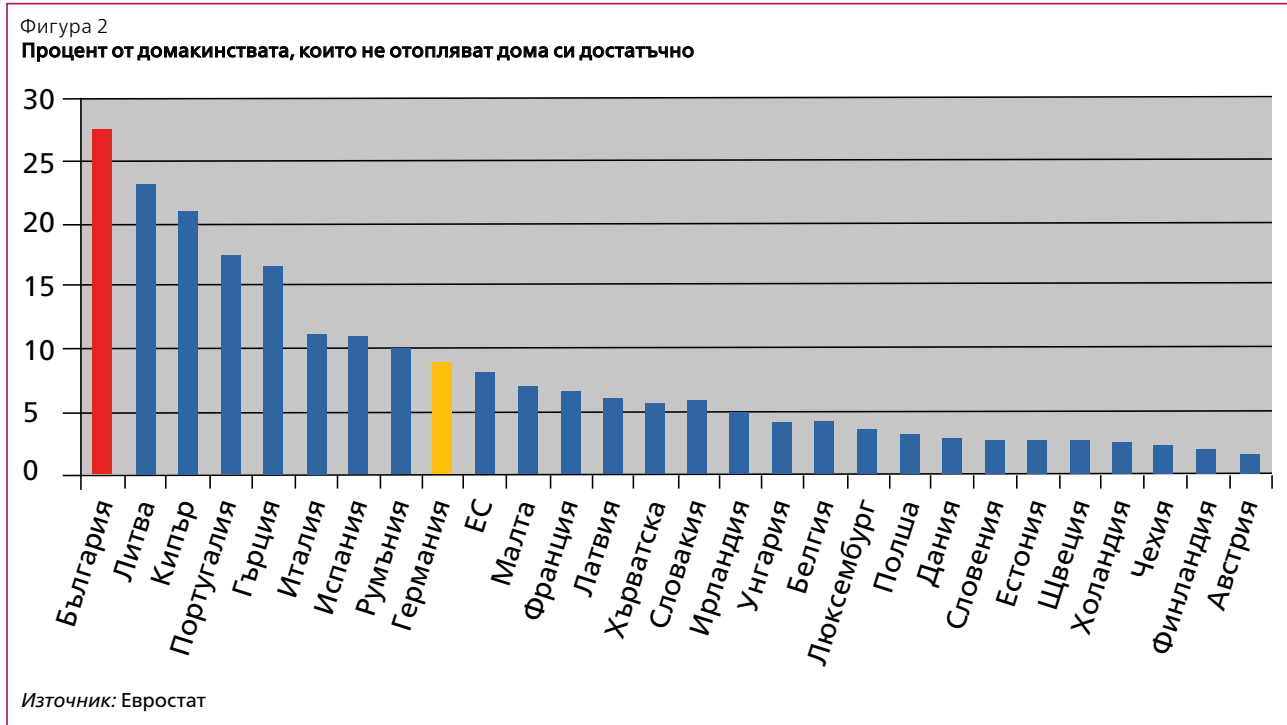
¹⁵ Изместване на въглеродни емисии в циментовия сектор (2020) <https://bacibg.org/%D0%B8%D0%B7%D0%BC%D0%B5%D1%81%D1%82%D0%B2%D0%B0%D0%BD%D0%B5-%D0%BD%D0%B0-%D0%B2%D1%8A%D0%B3%D0%BB%D0%B5%D1%80%D0%BE%D0%B4%D0%BD%D0%B8-%D0%B5-%D0%BC%D0%B8%D1%81%D0%B8%D0%B8-%D0%B2-%D1%86%D0%B8%D0%BC/>

¹⁶ Интегриран план в областта на енергетиката и климата на Република България https://www.me.government.bg/files/useruploads/files/national_energy_and_climate_plan_bulgaria_clear_22.02.20.pdf

¹⁷ Оценка на окончателния национален план на България в областта на енергетиката и климата (14.10.2020) https://ec.europa.eu/energy/sites/default/files/documents/staff_working_document_assessment_necp_bulgaria_bg.pdf

- **Енергийната бедност:** В Националния план липсва оценка на броя на домакинствата в състояние на енергийна бедност, както няма и яснота относно определянето на индикативна цел и на надеждни политики и мерки

за намаляване на броя на домакинствата в състояние на енергийна бедност. Енергийната бедност в България е представена в следната графика (фигура 2), съставена на базата на данни от Евростат за 2020 г.:

- **Либерализацията на пазара:** По отношение на вътрешния пазар на електроенергия в Националния план се предвижда постепенно дерегулиране на цените до 2025 г. Във всички разгледани сценарии за въздействието върху климата повишаването на цените на суровините може значително да намали реалния доход и да увеличи бедността в страната. Анализът на социалното въздействие не е цялостен; не са предоставени прогнозни данни в социалните области, включително за секторите на достъпните жилища и социалните жилища. Това не позволява на България да защити нуждаещите се лица от преминаването към напълно либерализиран пазар. Към днешна дата единствената съществуваща специална мярка, която е в сила и се посочва в плана, са Законът за социално подпомагане и Наредбата от 2008 г. за целева помощ за отопление, които изглеждат са с ограничен обхват предвид ситуацията с енергийната бедност в България.

те от 1990 до 2015 г. и след това¹⁸ с плашещи заключения. Докладът показва, че между 1990 и 2015 г. световните годишни въглеродни емисии са нараснали с 60%, удвоявайки общите кумулативни емисии. Изследват се емисиите, свързани с потреблението на отделните домакинства според различното ниво на техните доходи и се доказва, че „Непропорционалното въздействие на най-богатите хора в света е неоспоримо.“¹⁹ След като се определя т. нар. „въглероден бюджет“, с който разполагаме – количеството емисии в световен мащаб, което не бива да се надвишава, за да може да се ограничи затоплянето до 1,5 и 2 градуса, - се изследват данните за изчерпването на въглеродния бюджет в периода за потреблението на различните подоходни групи. Резултатите са следните:

Най-богатите 10% от населението на света (около 630 милиона души) са отговорни за

- **Въглеродно неравенство:** През септември 2020 г. Оксфам публикува доклад, озаглавен „Ерата на въглеродното неравенство: Оценка на глобалното разпределение на емисиите в потреблението на индиви-

18 Oxfam (2020), *The Carbon Inequality Era: An assessment of the global distribution of consumption emissions among individuals from 1990 to 2015 and beyond* <https://oxfamlibrary.openrepository.com/bitstream/handle/10546/621049/rr-carbon-inequality-era-210920-en.pdf>

19 Пак там

52% от кумулативните въглеродни емисии – изчерпвайки глобалния въглероден бюджет с близо една трета (**31%**) само за тези 25 години;

Най-бедните 50% (около 3,1 милиарда души) са отговорни за само 7% от кумулативните емисии и са използвали само 4% от наличния въглероден бюджет;

Само най-богатият 1% (около 63 милиона души) е отговорен за 15% от кумулативните емисии и 9% от въглеродния бюджет – два пъти повече от най-бедната половина от населението на света;

Най-богатите 5% (около 315 милиона души) са отговорни за над една трета (37%) от общия ръст на емисиите, докато общият ръст на емисиите на най-богатите 1% е три пъти по-голям от най-бедните 50%.²⁰

Очевидно е, че индивидите, които най-много са допринесли за климатичните промени, не поемат съответната отговорност и необходими лишения в потреблението си. Нещо повече – те използват огромната част от оставащия въглероден бюджет. По този начин тежестта за спасението на планетата е легнала на плещите на най-бедните, които най-малко са виновни за проблема, пред който сме изправени.

Същевременно, тези данни дори не се коментират от европейските институции и поради това в Европейския зелен пакт не са вградени никакви механизми, преразпределящи по прогресивен начин намаляването на емисиите сред различните доходни групи. Вместо това се тиражира идеята, че всички еднакво трябва да поемат необходимите лишения. Тази логика за еднакво разпределение на задълженията е равностепенна на логиката на „плоския данък“, при който най-бедният и най-богатият плащат еднакъв процент данъци, въпреки че богатият се възползва много повече от гарантираните му от

държавата права.²¹ И по същия начин, по който плоският данък допринася за засилването на доходното неравенство в една страна, пропорционалното намаление на емисиите води до засилване на **въглеродното неравенство** в света, в Европейския съюз и в България.

Безработица: Условие, за да получи България средства от Фонда за справедлив преход, е да бъде затворен комплексът „Марица-изток“ до 2030 г. „И когато това се случи, почти 100 000 работници в свързаните с мините и ТЕЦ-овете дейности ще останат без работа, България ще разчита основно на внос на ел. енергия, енергийната бедност ще се увеличи още повече, а Старозагорският регион ще се обезлюди. Фирмите на „наши хора“ ще са усвоили, каквото има за усвояване през „публично-частните „зелени“ партньорства“, други организации ще са усвоили парите за преквалификации на мийнорите, за да станат те озеленители, предприемачи и собственици на магазинчета тип „клик-шоп“. ... В настоящия си вид Зеленият пакт е недоносче, което разчита на неизобретени технически решения, базирано е на мечти, без работещ план и финансови средства за реализирането му.“ – пише икономистът и синдикалист Ваня Григорова,²² и допълва, че е необходимо „всички наши представители в правителството, Европейския парламент и Европейската комисия да защитят правото ни на достоен живот чрез мащабни публични инвестиции, които да създадат алтернативна заетост и гарантирано, достъпно електричество за домакинствата и индустрията.“

²⁰ Oxfam (2020), *CONFRONTING CARBON INEQUALITY Putting climate justice at the heart of the COVID-19 recovery* <https://oxfamlibrary.openrepository.com/bitstream/handle/10546/621052/mb-confronting-carbon-inequality-210920-en.pdf>

²¹ Адам Смит в „Богатството на народите“ (1776) пише: „Най-вече богатите хора са много заинтересовани да поддържат такъв ред на нещата, който единствен може да им осигури притежаването на техните предимства. Хората с по-малко богатство се обединяват, за да защитават собствеността на по-богатите с цел последните да се обединят, за да ги защитават в притежаването на тяхната собственост. Всички по-дребни пастири и собственици на стада чувствуват, че сигурността на техните стада и табуни зависи от сигурността на стадата на големия пастир или собственик на стадо; че поддържането на тяхната по-малка власт зависи от поддържането на неговата по-голяма власт и че от тяхната субординация спрямо него зависи властта му да държи стоящите под тях в субординация спрямо тях самите. Те образуват един вид дребна аристокрация, която е заинтересована да защитава собствеността и да поддържа властта на своя малък княз, за да бъде той в състояние да защитава тяхната собственост и да поддържа тяхната власт. Гражданска власт, доколкото е установена за осигуряване на собствеността, е установена всъщност за защитата на богатите срещу бедните или за защита на онези, които имат някаква собственост, срещу онези, които нямат никаква.“ Стр. 486-487, Партиздат, 1983 г., София

²² Григорова, В., (2020) *Green Deal – форма без съдържание* <https://baricada.org/2020/02/17/green-deal-eu/>

4. Финансова неадекватност на Европейския зелен пакт

Янис Варуфакис и Дейвид Адлер²³ критикуват финансовата неадекватност на Европейския зелен пакт по следния начин:

„Когато френските и германските банки бяха загубени от последната финансова криза, Европейският съюз направи всичко необходимо, за да ги спаси. Между 2009 и 2013 г. правителствата на отделните европейски държави насочиха 1,6 трлн. евро към европейските банкери, като същевременно наложиха строги икономии на европейските граждани, на които трябваше да служат. Когато през 2015 г. разбраха, че е необходима още подкрепа, Европейската централна банка отпечата 2,6 трилион евро само за четири години. Няма как да не сравним двете суми и приоритетите, които те разкриват: повече от 4,2 трилиона евро за спасяване на финансовия сектор на Европа; 1 трилион евро за спасяването на нашия свят. Но нещата са много по-лоши от това. Докато 4,2 трилиона евро за банкерите бяха ново, действително финансиране, 1-ият трилион евро, които Фон дер Лайен обеща за 10 години в Зеления пакт – 100 милиарда евро годишно – са предимно димна завеса.

Зелената сделка до голяма степен се състои от **преместване на пари от вече съществуващи фондове** на ЕС и претоплени обещания за бъдещо мобилизиране на частния капитал. Общо зелената сделка обещава само 7,5 милиарда евро в нови бюджетни ангажименти, разтеглени в продължение на седем години. За сравнение, според неотдавнашно проучване²⁴ ЕК ще похарчи 29 милиарда евро – почти четири пъти повече – за уж „ненужни“ и екологично разрушителни газови проекти.“²⁵

Самата Европейска комисия през 2019 г. съобщава следното: „Преходът към неутралност по отношение на климата означава дълбока промяна за нашите икономики. Определянето на нуждите от инвестиции и осигуряването на необходимото финансиране е от съществено значение за постигане на годишните допълнителни инвестиции в размер на около 260 милиарда евро, необходими за постигане на целите на ЕС в областта на кли-

мата и енергетиката до 2030 г.“²⁶ Тази оценка е направена спрямо тогавашните цели от намаляване на емисиите с 40%, а тези цели в следствие бяха променени на 55%. Възниква въпросът как тогава Европейският зелен пакт би могъл дори и да се приближи към поставените цели при такава **фрапантна разлика между необходимите средства и действително предвидените в пакта?**

Структурата на средствата за Зеления пакт е друга причина за отчаяние. Така нареченият „Европейски план за възстановяване и устойчивост“ използва поетичната фраза „мобилизация“, като се ангажира да пробуди милиардите бездействащи в частни ръце средства. „За целта Зеленият пакт предлага да се насърчат частните инвестиции, като рискът се прехвърли от частните инвеститори върху бюджета на ЕС. Но това не намалява риска – просто го прехвърля върху плещите на европейските граждани, като същевременно гарантира на частните инвеститори да се радват на всички печалби. Без план за координиране на производството и разпределението на енергия в рамките на някакъв европейски енергиен съюз, ангажиментът на комисията към частния капитал обещава само да засили неравенствата *вътре* и *между* държавите-членки.“²⁷

Но не само крайно недостатъчното количество и структурата на средствата са притеснителни. Всички добри намерения на Европейския зелен пакт са вместени в усмирителната риза на всевишната **логика на остеритета**, дълбоко втъкана в европейските закони и институции. Логика, която неизменно прехвърля печалбите от всяка икономическа дейност към най-богатите, а задълженията и рисковете – към най-бедните. Запитан дали в името на едно зелено и устойчиво бъдеще ЕС е готов да изостави „Пакта за стабилност и растеж“, осъждащ Европа на хронична стагнация, европейският комисар начело на инвестиционния план на Зеления пакт Валдис Домбровскис заяви,²⁸ че желае да избегне „разделящия дебат“ за разхлабване на фискалните правила.

Накратко, Зеленият пакт е план за запазване на икономическото статукво, а не за неговата трансформация.

²³ Varoufakis, Y., Adler, D. (2020) The EU's green deal is a colossal exercise in greenwashing <https://www.theguardian.com/commentisfree/2020/feb/07/eu-green-deal-greenwash-ursula-von-der-leyen-climate>
²⁴ Simon, F. (2020) Billions to be wasted on 'unnecessary' gas projects, study says <https://www.euractiv.com/section/energy/news/billions-to-be-wasted-on-unnecessary-gas-projects-study-says/>
²⁵ Varoufakis, Y., Adler, D. (2020) The EU's green deal is a colossal exercise in greenwashing <https://www.theguardian.com/commentisfree/2020/feb/07/eu-green-deal-greenwash-ursula-von-der-leyen-climate>

²⁶ Европейска комисия (18.6.2019) За обединени за действия в областта на Енергийния съюз и климата – Да положим основите за успешен преход към чиста енергия, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/BG/TXT/PDF/?uri=C ELEX:52019DC0285&from=EN>
²⁷ Varoufakis, Y., Adler, D. (2020) The EU's green deal is a colossal exercise in greenwashing <https://www.theguardian.com/commentisfree/2020/feb/07/eu-green-deal-greenwash-ursula-von-der-leyen-climate>
²⁸ <https://www.euractiv.com/section/economy-jobs/news/commission-lowers-expectations-about-beneficial-treatment-of-green-investment/>

4

ОТРИЦАТЕЛЕН РАСТЕЖ – ПРОБЛЕМ ИЛИ РЕШЕНИЕ

Основната причина за климатичните промени не са толкова технологиите на производството, колкото начинът на потребление. Но капитализмът зависи изцяло от неспирното нарастване на потреблението – самият БВП се равнява на количеството закупени стоки и услуги.

Когато реалният БВП за даден период е по-нисък от предходния, говорим за „отрицателен растеж“. Независимо дали един период на отрицателен растеж се квалифицира като рецесия или депресия,²⁹ и в двата случая се използва общ термин – икономическа криза. Негативната конотацията на думата „криза“ носи внушението, че обществото трябва всячески да избягва „отрицателния растеж“. И обратното – нарастването на БВП се приема за белег на подобряване на благосъстоянието на народите, въпреки предупреждението на Кузнец от 1934 г. и неспиращите и до днес критики към този показател.³⁰

Мариана Мазукато в своята книга „Стойността на всичко“³¹ доказва, че счетоводните методи отразяват властващите идеи, теории и идеологии на съответната епоха. Безспорно фиксацията към растежа е резултат от доминацията на неокласическата теория в научните среди. Но както всяка друга теория, тя също се сблъсква със своите критики, излагащи алтернативни обяснения на икономическите фено-

мени. Най-предизвикателно звучат идеите на поддръжниците на „отрицателния растеж“.

Понятието „отрицателен растеж“ е въведено в началото на XXI век като провокативен лозунг, осъждащ идеята за „устойчиво развитие“. То често се бърка с термина „рецесия“, но всъщност има съвсем различно значение. Ключовата дума „отрицателен растеж“ подчертава необходимостта от изоставянето на „растежа“ като цел, която очевидно не води до всеобщо благосъстояние и чийто двигател е преследването на печалба от страна на притежателите на капитал, с пагубни последствия за околната среда.

Под „отрицателен растеж“ се разбира икономически модел, основан на намаляване на потреблението и засилване на местното производство, самопроизводство и самопотребление, теоретизиран от френския икономист и философ Серж Латуш.^{32 33} Първата международна конференция, посветена на отрицателния растеж, се провежда през 2008 г. в Париж и поставя началото на Движението за щастлив отрицателен растеж. Движението се стреми да развие теоретична база и да наложи една нова икономическа парадигма за целите и начините на производство, потребление и разпределение на богатата, съобразени с ограниченията на природата.

²⁹ Общоприето е, че „рецесия“ настъпва при две последователни тримесечия на отрицателен растеж, но не съществува точно определение за настъпването на „депресия“. Последният период на отрицателен растеж, класифициран като световна депресия, е Голямата депресия от 30-те години на XX век. Световната икономическа криза от 2007 г. се класифицира като „рецесия“.

³⁰ Aitken, A. (2019) *Measuring Welfare Beyond GDP*. Достъпен на: <https://journals.sagepub.com/doi/full/10.1177/002795011924900110>

³¹ Mazzucato, M. (2018) *The Value of Everything: Making and Taking in the Global Economy*. Allen Lane.

³² Latouche, S. (2004) *Survivre au développement : De la décolonisation de l'imaginaire économique à la construction d'une société alternative*, Paris, Mille et Une Nuits

³³ Latouche, S. (2006) *Le Pari de la décroissance*, Paris, Fayard

5

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Независимо от бързото развитието на технологиите, емпиричните данни от последните десетилетия показват, че те не са панацея. Налични са многобройни причини за нарастването на скептицизма по отношение на възможността за декуплиране на растежа от деградацията на околната среда. В една капиталистическа икономика иновациите са насочени към увеличението на

печалбата чрез икономисване на производствените фактори труд и капитал, а не на природните ресурси. Оттук икономическият растеж влиза в противоречие с устойчивостта. Осъзнаването на това противоречие допринася за теоретичното формулиране на икономическата парадигма за „отрицателен растеж“, различаваща се съществено от Теорията за устойчиво развитие.

СПИСЪК НА ФИГУРИ И ТАБЛИЦИ

- 5 Фигура 1
Екологична крива на Кузнец
- 6 Таблица 1
**Показатели за оценка на декуплирането
между БВП и екологичната устойчивост**
- 10 Фигура 2
**Процент от домакинствата, които
не отопляват дома си достатъчно**

ЗА АВТОРИТЕ

Николай Драганов е журналист и анализатор с опит в редица електронни медии в България. Интересите му са му сферата на политиката, икономиката, борбата с бедността и неравенствата. Завършил е социология и маркетинг. Съавтор на документалния филм „Невидимите хора“, автор на редица анализи по социално-икономически теми, участник в различни граждански инициативи със социална насоченост.

Владимир Митев е журналист международник. Работил е в списание „Тема“ между 2008 г. и 2015 г. Основател е на двуезичния румънско-български блог „Мостът на приятелството“. Негови статии и преводи са излизали в агенция БГНЕС, списанията A-specto, „Икономика“, блога на „Солидарна България“ и други. Публикувал е и в различни румънски медии. Докторант по иранска литература в Софийския университет. Поддържа на български, румънски, английски и други езици блога „Персийският мост на приятелството“.

Даниела Пенкова е завършила „Икономика на развитието“ във Флорентинския университет, „Публични финанси“ в Икономически университет - Варна, като понастоящем е докторант в Катедра „Обща икономическа теория“ в същия университет.

Мирена Филипова е журналист, политически PR, автор на документални филми. В последните години интересите ѝ са насочени към анализ на политическия живот, изборната система и кампанийната дейност в България. Координатор е на инициативата „Да спрем машината за неравенство“ и участник в други граждански инициативи. Работила като парламентарен сътрудник в няколко състава на Народното събрание. Член на Сдружение „Солидарна България“.

Филип Буров е завършил магистратура по съвременна история в Софийския университет. Има над десет години опит като журналист, специализиращ в сферите на международните отношения, конфликти и макроикономика. Работил е в медии като агенция „Фокус“, вестник „Пари“ и вестник „Капитал Daily“. Международен редактор е в сайта „Барикада“.

ЗА ИЗСЛЕДВАНЕТО

Настоящата публикация е част от серия регулярни социално-икономически анализи, съсредоточени върху предизвикателствата пред обществата, произтичащи от ковид кризата в България и по света. С това изследване Фондация Фридрих Еберт и „Ба-

Божин Трайков е доктор по социология от Университет на Алберта, Канада и магистър по Комуникации от Университет Саймън Фрейзър, Канада. Интересите му са в областта на политическата икономия и идеологиите, като конкретно е изследвал връзката между неолиберализъм и форми на национализъм в България. Автор на статии в сп. dВЕРСИЯ, „Барикада“ и други медии.

Огнян Касабов преподава философия в Софийския университет „Св. Климент Охридски“. Член е на Колектив за обществени интервенции и автор на публицистични статии в сайтовете Барикада, Диверсия, Тоест и др.

ИЗДАТЕЛ

Фондация Фридрих Еберт | Бюро България
Ул. Княз Борис I 97 | 1000 София | България

Отговорен редактор:
Жак Папаро | Директор, ФФЕ, Бюро България
тел.: +359 2 980 8747 | факс: +359 2 980 2438
<https://bulgaria.fes.de>

Заявки / Контакт:
office@fes.bg

Използването с търговска цел на всички, издадени от Фондация Фридрих Еберт (ФФЕ) публикации, не е позволено без писменото съгласие на ФФЕ.

рикада“ си поставят за цел запълнят празнината в обществения и медийния дискурс по въпроси, на които към момента малко се обръща внимание или умишлено се пренебрегват.
<https://bulgaria.fes.de>

СОЦИАЛНО-ИКОНОМИЧЕСКИ БАРОМЕТЪР

Зелен растеж – митове и реалност

Постигането на екологична устойчивост е централното предизвикателство за човечеството през XXI век.

Хипотезата за отделянето на икономическия растеж от използването на ресурси изглежда силно компрометирана, ако не и очевидно нереалистична.

Европейският зелен пакт е план за запазване на икономическото статукво, а не за неговата трансформация.

Повече информация по темата ще намерите тук:
<https://bulgaria.fes.de>